

ГЕОРГИ КРУМОВ
ПРЕДГОВОР
(ТАЙНСТВЕНИЯТ
ТРИЪГЪЛНИК)

chitanka.info

От дълбока древност морето е възбуждало фантазията на човека. Безброй поверия са свързани с тайнствената водна шир, с нейните непрогледни дълбини. Ние и сега наричаме Световен океан волните простори на планетата, вместо да ги наречем земен океан. Човекът, изправен пред наистина внушителната гледка на синята безбрежност, е отразил в нея почудата си от мащабите на света. Думите на Христофор Колумб „Не стигат слова, за да разкажат, и ръце, за да опишат всички чудеса на океана“ по своему се потвърждават и днес. А не са редки и парадоксите в откриването на „чудесата“. Вече и децата знаят, че кашалотите реагират на корабните ехолоти и се опитват да водят с тях „диалог“. През нашия век науката бе изненадана от откритието за акустичните локацин на китообразните и веднага след това за втори път бе „изненадана“, че още Аристотел е знаел за съществуването на този биологичен феномен... Така нещата понякога се преоткриват, а пътят към пълното им разгадаване остава продължителен и често пъти проектиран в далечното бъдеще. Затова бихме могли да кажем, че традиционният белетрист, посветил перото си на актуални проблеми, поставя тези проблеми „на дневен ред“. Фантастът ги поставя „на вековен ред“ и дори каламбурното в тези думи подсказва нещо от същината на жанра.

В космогоничните представи на древните, морето винаги е играло първостепенна роля. То ражда богове и богини, крепи земята, от морето идват и в морето изчезват чудовища и добри хора от неизвестни раси; в морето е скрито — според поверията на Шумер и Акад — бодливото цвете на безсмъртието, в морето е откънато то отново от някакво злоещо влечуго, което го изтръгва из ръцете на цар Гилгамеш. На морското дъно лежат действителни и мними градове и държави, там е потънала не една надежда и мечта на човечеството и оттам са се надигнали други — реални и илюзорни. На дъното, под загадъчните водни пластове, има и поселища от някогашни космически пришълци, които от време на време задоволяват безумното си любопитство, като грабват по някой кораб или самолет, или изпращат, за да ни стряскат или развличат, летящи чинии и други неидентифицирани домакински съдове. Понякога грабват само хората от обречения кораб — старинен ветроход или модерен лайнер — и навярно за да подсилят чрез кръвосмешение своята разкиснала се под водата раса. Морето е всичко.

Жул Верн му посвети двадесет хиляди левги и бисерите на своето въображение. Джонатан Суифт разходи през него своя Гъливер. Фантастите — „морски“ или „сухоземни“, „космически“ или открили „тайнства“ на своята си уличка — създадоха вече необичайно пъстра палитра от идеи, мисли, прогнози, неведнъж мъдри, неведнъж глуповати. Сирано и Рабле като че ли — уви — започват да бъдат забравяни. Икар и майстор Манол може би вече не са така популярни, но съвременникът помни предсказанията на Уелз за световната война в „Освободеният свят“ или за хитлеризма в „Самовластието на мистър Парем“. Фантастиката на Чапек във „Война със саламандрите“ отново добива широка актуалност: човечеството се самопредпазва и чрез литературата. Социалните абсурдизации на Кафка — без, разбира се, да е фантаст — чрез смътната му, потискаща фантастична черта в творчеството му заклеяха буржоазната бюрокрация и света, в който се ражда „малкият човек“. Популярната абсурдна драматургия все повече черпи от похватите на фантастиката. Присъствието на научност в това многообразие на жанра е различна: някъде го откриваме с изненадващата сила на прогнози етиката, другаде изобщо научност няма, а не е и търсена — има само набор от псевдонаучни и научноподобни термини и внушения, които в най добрите случаи са посветени да подсилват някоя преценка за човека или човешкото. Научността е била и безспорно ще бъде най трудният и ценен елемент на фантастиката. Тя сочи и най добрия път на множество фантасти, по който — макар и в приятен зигзаг — виждаме да крачат Кларк, Бредбъри, Азимов, Лем, Мещерхази, Дидов... Но жанровата търпимост ни най-малко не лишава от широк „друм“ и онези писатели, временно или трайно увлечени по фантастиката, които твърде често отръскват научността с такава лекота, сякаш махнат с пръст пращинка от ревера на сакото си. Тяхната сила — като на Маркес или Кортасар — обикновено е в нравствените инвенции, в моралната оценка или самооценка на личността в обществото или микросредата.

Някои фантасти търсят все по-често морета и океани из Космоса. Понякога те са като земните, друг път творческата мисъл се е надпреварвала да им придаде необичаен вид и смисъл. Морето по далечните планети е преди всичко символ, носталгия, надежда, отчаяние, борба, изпитание и награда — впрочем, каквото си е то и тук, на Земята. Само че за мнозина реално разгадаемото от земния океан не е

така примамливо, както видението за космическите водни простори, в които понякога присъствието на невъзможното е по очебийно от всичко друго.

На какво ли се дължи това? Ако мога да предложа един условен отговор, той ще бъде преди всичко на самите читатели, любители на фантастиката и научната фантастика. В едно интервю със Станислав Лем става дума за три вида читатели, чиито предпочитания в края на краищата повлияват върху „програмата“ на фантаста:

„Към първия тип спадат хора, които очакват от научната фантастика анализ на актуалните проблеми на съвременното общество в особени, екзотични, невероятни условия. Те предполагат, че условната фантастична ситуация помага за по свежото възприятие на днешните проблеми. Вторият тип притежават остро развито чувство за ирационалност, интерес към неразрешените и неразрешими загадки на живота; В научната фантастика те виждат начин да се докоснат до «тайните на битието», «да надникнат в бездната», но това пътешествие към тайните те извършват в разбираеми условия и искат да видят «бездната» повече или по-малко узнаваема... И на края — третият тип. Тяхната ориентация можем да наречем условно технократска. Те считат, че научната фантастика трябва да се занимава с действително научните проблеми на бъдещето.“

При някои автори — дори сред най видните и популярните — забелязваме нещо като жанрово езичничество. Те служат и на трите читателски идола. А немалко — и на още други. Жертвоприношенията пред тези идоли, разбира се, са несравнимо повече, отколкото жреческите прозрения.

В този том с фантастика на морска тема преобладават разкази, които ще допаднат преди всичко на първия тип читатели и само донякъде на втория. Третият тип, доколкото съществува у нас, ще остане незадоволен. Впрочем не е и възможно да се задоволят в един том с ограничена тематика всички разбирания и предпочитания за

научната фантастика. Защото трите типа читатели биха могли да станат много повече, ако не ги групираме в категории, които така строго обобщават предпочитанията им. Отдавна вече се говори за сюрреалистична фантастика, все повече за лирична, за приказна, а и шегата, гротеската, параболата са ни добре известни. Говори се вече и за „народен сюрреализъм“ — всъщност за митологичните и фантастични елементи на народната приказка. Не е мястото тук да спорим с тази „агресивност“ на жанра, макар — нека изразя едно субективно мнение — ми се иска „пулсациите“ му да бъдат центростремителни, а не центробежни... Малко познаваме още — и не губим много от това — представителите на „демоничната“ и дори „апокалиптична“ фантастика. Но често това дори не е фантастика, а болезнена гледка, безумен кошмар. Или както бях чел нечие определение: смет за изриване.

Хулио Кортасар в разговор с интервюиращ говори как някои негови фантастични творби разярили аржентинската хунта, как тя е наложила груба цензура върху тях. Той говори и за свой научнофантастичен разказ с ярко и пряко революционно внушение (публикуван в кубинското издание „Ел Кайман Бербудо“) и същевременно се оплаква, че съществуват — там, където най-малко би трябвало да ги има — мнения за това, че фантастиката е безполезна, дори вредна, защото отвличала вниманието на читателя от проблемите на реалността... Така от революционността до абстракцията фантастиката, както изобщо литературата, приема върху себе си изобилие от плюсове и минуси в един вече така многодетен спор „за и против“.

Критиците добре познават този спор: той ту е негласен, но създава болезнени манипулации, ту добива знак и буква. Ще го спомена само защото читателите не го познават достатъчно: става дума литература ли е фантастиката и трябва ли тя да носи чертите на белетристиката. Множество писатели убедено откликват с „да“ и на двата основни (защото има още много) въпроса. Читателят, доколкото е изразявал мнението си, в преобладаващите случаи е солидарен с тях. Но често дори известни творци натрапват своето „не“. Ето например как реагира в статията си „Жул Верн и неговите деца“ писателката Агнеш Наг Немеш:

„Защо наистина ругаем научната фантастика? Главно защото я гледаме от литературна гледна точка. Затова изискваме от нея онова, което тя няма и не може да има: например описание на вътрешни убеждения, психологическо кредо или човекоописание. Тази липса не е в нейна вреда, тя е нейно свойство, неминуема последица от жанра. Една единствена реална човешка фигура би разрушила научнофантастичния роман тъй, че и пращинка не би останала от него.“

Допускайки все пак елементи на психология и социология, авторката определя мястото им в научната фантастика само разглеждано от позициите на научността. Дори в творбите на Лем, Азимов, Кларк, в човешките фигури тя вижда само талантливо раздвижени „клишета“. За нея литературността е „голяма беда в научната фантастика“. Тя пише:

„Няма нищо по неудобно, когато авторът на научна фантастика сбърка собствения си жанр и иска да покаже, че може да бъде писател. Ако той желае да показва как може да се «задълбочава», да лиризира, да обрисова едва ли не истински конфликти, ако вмъкне в своя дедуктивен жанр проникновени обрисовки на обществото, исторически мъдрости, ако поиска да пее по психологически ноти, тогава нека пише литература. Литературата е нещо друго. Но строгият жанр на научната фантастика не търпи подобни артистични отклонения. При това не ги търпи най-вече в тяхната най-капризна, най-литературна точка: в обрисовката на човека.“

И така нататък. Остър, болезнен диспут с последица: умножаващия се брой на сурогатите. В споменатата позиция — ако я доразвием или доразкажем — главолмно изниква принудата на втория и трети тип читатели с техния пад за ирационална или технократска храна. За тях Лем бе казал:

„На хората, които изпитват глад за ирационална храна, научната фантастика може да предложи само сурогати.“

Впрочем това наистина е неизбежно.

Понятията, критериите, преценките и предпочитанията около фантастиката и научната фантастика явно тепърва ще се доизясняват, ще улягат. И мисля, че този „капризен“ жанр все повече ще доказва, че е литература. Както литературата е доказвала векове наред, че може да се изгражда и чрез фантастика.

Георги Крумов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.